

Sayı : 5

Yıl : 1989

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

İstanbul - 1990

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİNDE MEVLÂNÂ'NIN ROLÜ

AMİL ÇELEBİOĞLU *

Mevlânâ'nın yaşadığı devirde, yani XIII. asırda, sadece Anadolu değil bütünüyle İslâm âlemi, Moğol istilâsı ve zulmü dolayısıyla maddî olarak muztarip olduğu kadar bilhassa Selçuklu Türkiyesi, Kalenderî, Hayderî, Babaî¹ vs. gibi muhtelif haricî, rafizî, bâtinî tarikatlar, mezhepler mücadelesi ve tehlikesiyle de çalkalanmakta, aynı zamanda mânen ve ıztırap çekmekteydi. Herhalde Haçlı seferlerinin hatıraları dahi unutulmuş olmamalıdır ki Mevlânâ'nın : «Kudüs'e benzeyen gönlünde domuz görürsen bil ki Kudüs'ünü Firenk ele geçirmiştir»² benzeri ifadelerinde, bu hususun izlerini tesbit edebiliyoruz.

Mevlânâ, Moğolların ve bâtinî cereyanların meydana getirdiği her iki yangına, her iki sele de sed ve bend teşkil etmeye çalışmış, Sünnî ve Hanefî bir îman, tefekkür ve heyecanla İslâmın özünün müdafii, rûhî çöküntülere, za'fa, gevşeklik ve her türlü ümitsizliğe karşı tükenmez bir tesellî ve güç kaynağı olmuştur. Onun bu hususiyeti yalnızca kendi sağlığı ve asrıyla sınırlı kalmamıştır. Her devirde ve dünya çapında tesirleri devam ettiği kadar istikbalde dahi bu tesirlerin devam edeceği tahmin edilebilir.

XIII. yüzyılda Anadolu'da, Konya ve çevresinde, nüfusun ekseriyeti Türk ve müslüman olmakla beraber³ muhtelif kavimler, hıristiyanlar, az da olsa yahudiler, müşrik ve şaman Moğollar ya-

* Prof. Dr. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

1 Meselâ bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyamı*, İstanbul, 1980.

2 Mevlânâ, *Dîvan-ı Kebîr*, Terc. Abdülbâkî Gölpınarlı, İstanbul, 1960, V/252.

3 Doç. Dr. Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukları Devrinde Konya*, Ankara, 1985, 51, 127.

şamaktaydı. Bunların Türkleşmesinde, aynı zamanda İslâmlaşmasında Mevlânâ, bir mıknatıs gibi merkez teşkil edip zengin-fakir, devlet ricali, ayak takımı, esnaf, müslüman, hıristiyan her seviyeden insanları çevresine cezbetmiş, sadece sözüyle değil bizzat nefsinde yaşadığı hâliyle de tesirini artırmıştır. Başarısında, bilgisinin, belâgatının, girift meseleleri basitleştirmesinin, muhataplarının seviyesine göre hitap etmesinin, ilmî, tasavvufî, dînî yorumlarının, kuvvetli mantıkî kıyaslarının yanında mü'min-kâfir, küçük-büyük, kadın-erkek demeden herkese müsamaha ile bakmasının, bilhassa âcizlere, düşkünlere, yoksullara, hak sahiplerine merhametli ve yardımcı olmasının, büyük bir tevazu ile davranmasının rolü büyüktür. Başka bir ifadeyle Mevlânâ'nın bu yöndeki muvaffakiyetinin sırrı, onun Peygamber sünnetini, İslâm ah-lâkını yaşamış, Hakk'ın en şerefli mahluku olan insana her hâlükârda değer vermiş, hiç bir şart altında onu hor ve hakir görmemiş, yalnız insanlara değil hayvanlara bile muhabbet ve merhametle bakabilmiş, muamele edebilmiş olmasındadır. Bu hususları, bazı görüşlerini, gaye ve karakterini yer yer kendi dilinden de açıkça tesbit etmek mümkün olmaktadır :

«Benim bir huyum var, kimsenin benden incinmesini istemiyorum. Sema ederken bazı kimseler bana çarpıyor ve yârandan bazısı, onların bu hareketine mâni oluyorlar; işte bu benim hiç hoşuma gitmiyor ve yüz kere : «Benim yüzümden hiç kimseye bir şey demeyin!» dedim. Ben buna razıyım, yanıma gelen yârânın sıkılmaması, üzülmemesi için o kadar gönül almağa çalışıyorum ve onları meşgul etmek, oyalamak için şiir söylüyorum. Yoksa ben nerede, şiir söylemek nerede!»⁴

«İpi yapanın ayrı, çadır direğini yapan marangozun ayrı, kazık yapanın ayrı, çadır bezini dokuyan dokumacının ayrı ve çadırda oturup eğlenen, içen velilerin ise ayrı bir tesbihi vardır. İşte bu topluluk bizim yanımıza geliyor. Eğer susacak olursak incinirler. Bir şey söylesek, onlara göre söylemek lâzım geldiğinden, o zaman da biz inciniriz. Çünkü gidip : «Bizden sıkıldı, usandı ve bizden kaçıyor» diye dedikodu ederler»⁵. «Biz de sözü herkesin

4 Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, Terc. Meliha Ülker Tarıkâhya (Anbarcıoğlu), İstanbul, 1954, 111.

5 A.g.e., 140.

anlayacağı, kavrayacağı ölçüde söylüyoruz. Çünkü Peygamber : «İnsanlarla, onların akılları nisbetinde konuş» buyurmuştur»⁶.

H. Osman, «Sizin için faal iman olmak, çok söyleyen bir iman olmaktan daha hayırlıdır» buyurdu. Bunu doğru söylemiştir. Çünkü söz söylemekten maksat bir fayda vermek, kalbe tesir etmek, ahlâkı değiştirmek ve incelikler göstermektir»⁷.

«Yine bir gün, Hudavendigâr hazretleri, bir mahalleden geçerken çocuklar yere kapanıyorlardı. O çocuklardan biri su dökmekle meşguldü. O : «Hudavendigâr sabret, ben de gelip elini öpeyim» dedi. Hudavendigâr hazretleri, o boşalıp gelinceye ve elini öpmek şerefine nail oluncaya kadar bekledi. Hudavendigâr'ın yüksek ve alçak tabakadan insanlar hakkındaki güzel huyunu buna göre değerlendirmek gerekir»⁸.

«Yine o Hazretin, övülen huylarından biri de şu idi : Herkes, çocuklara ve dul kadınlara alçak gönüllülük gösterir, kendini küçültür ve onlara dualar ederdi. Kendi önünde secde edenlere kâfir de olsa secde ederdi. Bir gün Taniel adında bir Ermeni kasabı Mevlânâ'ya rastladı. Onun önünde yedi defa baş koydu. Mevlânâ da kasabın önünde baş koydu»⁹.

«Hiç bir kâfire hor bakmayın; çünkü o, müslüman olarak ölebilir.»

«Cenab-ı Hak, fâsık ve putperest olsan da beni çağırınca sana icabet ederim buyurdu»¹⁰.

«Biliyorum karışık bir zamandayız... Fitne ateşini de hayır suyundan başka bir şey söndürmez»¹¹.

«Sultan Veled buyurdu ki bir gün babam bana : «Bahaeddin, senin düşmanını sevmeni, düşmanının da seni sevmesini istersen,

6 A.g.e., 154.

7 A.g.e., 195.

8 Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler, Risale, Terc.* Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1977, 102. Ayrıca bkz. Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, İstanbul, 1973, I/209.

9 Ahmed Eflâkî, a.g.e., I/208.

10 A.g.e., I/471.

11 *Mevlânâ, Mektuplar*, Terc. Abdülbâkî Gölpınarlı, İstanbul, 1963, 23.

kırk gün onun hayrını ve iyiliğini söyle. O düşman senin dostun olur. Çünkü gönülden dile yol olduğu gibi dilden de gönüle yol vardır. Tanrı'nın sevgisini de O'nun aziz olan isimleriyle elde etmek mümkündür»¹².

«İlâhî dost Şihâbeddin-i Gûyende de bir eşeğe binmişti. Birdenbire onun bindiği eşek anırmağa başladı. Şihâbeddin hidde-tinden eşeğin başına birkaç defa vurdu. Onu gören Mevlânâ : «Seni taşıdığı, sen birinci o da taşıyıcı olduğu için şükredecek yerde, bu biçare hayvanı niçin dövüyorsun? Tanrı göstermesin, eğer iş aksine olsaydı, o zaman ne yapacaktın? O yalnız iki şey için anırır : Ya boğaz derdinden veya cinsî yaklaşma arzusunun. Bunda ise bütün canlı varlıklar müşterektir. Hepsi bu iki işi düşünür ve heves tohumunu bunun içine ekerler. O halde herkesin kafasına vurmak ve herkesin kafasına kakmak lâzımdır» dedi. Şihâbeddin, yaptığına pişman olup eşekten aşağı indi, eşeğin tırnaklarını öpüp okşadı»¹³.

Anadolu'nun Türkleşmesinde, İslâmlaşmasında âlim, mürşid, mutasavvıf ve bir Hak şairi olarak büyük bir tesiri ve rolü olan Mevlânâ'nın, Türk kelimesini kullanımına, Türkler hakkındaki görüşlerine ve kendisinin Türklüğüne dair kısaca temas etmek istiyoruz. Mevlânâ'nın bütün eserlerinde doğrudan doğruya Türk kelimesi çok geçtiği gibi Bulgar, Çiğil, Hitay, Kıpçak, Kutu, Oğuz, Taraz, Türkmen ve Yağma misâli Türk boy adları da zikredilmiştir. Kavim haricinde bunlar yer yer, «sevgili, güzel, parlak, gündüz, beyaz, savaşçı» vs. gibi mecazî mânâlarda kullanılmış olsalar bile herhalde Türk kelimesinin dikkat çekecek kadar fazla kullanılmış olmasının da bir mânâ ifade etmesi gerektiği kanâatine katılıyoruz¹⁴. Hatta bu mânâdaki diğer kelimelerle birlikte Türk sözünün, Fars, Arap ve diğerlerinden daha ziyade geçtiğini tahmin ediyoruz. Örneklerden de anlaşılacağı üzere bazan da bu kelime, hem kavim karşılığında hem de mecazî mânâlarda kullanılmıştır denebilir :

12 Ahmed Eflâkî, a.g.e., I/310.

13 A.g.e., I/183-184.

14 Müjgân Cunbur, Mevlânâ'nın Eserlerinde Türk Boyları ve Türk Kelimesinin Değerlendirilmesi, Bildiriler, *Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri*, 15-17 Aralık 1973, Ankara, 55 vd.

«Gökyüzü Türk'ü, Öküz burcunu koğmaya koştı; sefere gidiyorum diye dünyaya bağırdı»¹⁵.

«Neşe Türküyle gam Hindûsu, o yandan bu yana gelir gider; gelip gitmeleri daimîdir de yol ortada yoktur, belirmez de»¹⁶.

«A kara yüzlü tabiat, yürü gene Hind diyarına git. A Türk'e benzeyen aşk, at sür, Cend şehrine yürü!»¹⁷

«Aşk Türk'ü, bir solukcağız, ortadan vasıtayı kaldırsaydı da önüne gelip otursaydı, «Ey Çelebi, kimsin?» deseydi»¹⁸.

«Ezel sarhoşu oldun mu ebed kılıcını al, bir Hind'liye benzeyen varlığı Türkçesine yağmaya koyul»¹⁹. Aynı zamanda bu beyitte, eski Türklerde ziyafet sonrası uygulanan yağma âdetine de telmihte bulunulmuştur.

«Hindlilerin arasındaki Türk, gece içinde bir gündüzdür âdetta. Geceleyn gürültüyü bırak, çünkü o Türk çadıra girdi artık»²⁰.

«Bahar çağı, bütün Türkler, yaylaya yüz tutmuş, varlarını-yoklarını kışlaktan yaylağa taşıma zamanı gelip çattı»²¹.

«Ama Türk İlinden, Rum ülkesinden olup da çocukluğunda tutsak edilerek Zengibar'a götürülen kişinin yüzündeki karalık zenciliğinden değildir»²².

«O Hita Türkünün saçından gelen koku, ne Tatar diyarındaki miskte var, ne lâden anberinde»²³. Çok kere Rum, Anadolu, bir evvelki örnekte de görüleceği üzere Rum ülkesi, Türk ili; Rûmî de Anadolulu, yani Türk karşılığında olup Hita veya Hoten de Türkistan, bazan Moğolistan mânâsındadır.

15 Mevlânâ, *Divan-ı Kebir*, Terc. A. Gölpınarlı, İstanbul, 1959, IV/347.

16 Mevlânâ, a.g.e., İstanbul, 1958, II/336.

17 A.g.e., II/401.

18 A.g.e., IV/395.

19 A.g.e., II/156.

20 A.g.e., I/67.

21 A.g.e., V/398.

22 Mevlânâ, *Mecalis-i Seb'a*, Terc. Abdülbâki Gölpınarlı, Konya, 1965, 17.

23 *Divan-ı Kebir*, a.g.e., II/270.

«Hamdolsun Allâh'a, ay gibi bir Türk'e kulum ben. Öylesine güzel ki gökyüzü güzelleri bile güzelliği ondan elde etmişler»²⁴.

«A padişah, Türk'sün sen, ne diye yabancı gibi duruyorsun? Dünyanın canısın sen, neden hastasın?»²⁵

Türk ve Terzi hikâyesinde olduğu gibi²⁶ Türk sözüyle bazan da Moğol kasdedilerek «kaba, görgüsüz, anlayışsız» vs. gibi menfi nitelendirmelerle karşılaşmak mümkünse de kavim olarak müs-bet değerlendirmeler de az değildir.

«Türk ona derler ki köy, onun korkusundan haraçtan emin olsun. Türk ona demezler ki tamahından her kutsuzun sillesini yer durur»²⁷.

«Gece geçti gitti de başımızdan geçenler bitmedi. Anlatamadık onları, tamamlanmadı, fakat çaresiz tamamlamamız, hepsini bir bir anlatmamız gerek...

Fakat neredeyse tamamlandı-tamamlanacak gibi görünüyor. Hani Türk de yol soran yolcuya ahancık (işte) der ya, tıpkı onun gibi.

Türk'ün ahancık (işte) demesinden maksadı ne? Yolun bitmek üzere olduğunu, varılacak yerin yaklaştığını anlatarak sana hız vermek, güç-kuvvet vermek.

Madem ki yol alınacak, durmak ölümdür sana. Bu böyleyken artık seni, «Gel, gir otağa» diye nasıl konuklayabilir?

Öylesine bir mürüvvet sahibidir ki canını bile esirgemez senden. Fakat tuttu da seni yoldan alıkoydu mu belâlara uğradın gitti.

Türk hakkında kötü bir zanna kapılma, onu töhmet altına alma, Hindû gibi inada düşme, yürü ey yol arkadaşı koş!»²⁸

24 A.g.e., VI/176.

25 *Divan*, Terc. A. Gölpınarlı, İstanbul, 1974, VII-VIII, 1972.

26 Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî-yi Şerif, Ash ve Sadeleştirilmesiyle Manzum Nahîfi Tercümesi*, Haz. Âmil Çelebioğlu, İstanbul, 1972, III (6)/64 vd.

27 *Divan-ı Kebir*, a.g.e., I/69.

28 A.g.e., II/281. M. Cunbur'un tebliğinden başka ayrıca bkz. Aydın Tameri, *Mevlânâ ailesinde Türk Milleti ve Devleti Fikri*, Ankara, 1987, 39 vd.

Ayrıca :

«Ben Türküm, sarhoşum, Türkçesine silâh kuşandım, köye girdim de köy ağasına dedim ki esenlik sana»²⁹. Veya :

«Yabancı tutmayın beni, bu köydenim ben.
Sizin köyünüzde evimi arıyorum ben.
Düşman yüzlüysem de düşman değilim,
Hintçe söylüyorsam da aslım Türk'tür.»³⁰

gibi mısralarından Mevlânâ'nın Türklüğü, yahut :

«Arkadaşların ileri gelenleri (Tanrı onların kadrini yücelt-sin) şöyle rivayet ettiler ki : Bir gün Mevlânâ hazretleri, gerçek-lerin gerçekliğini (Hakikati) ve gizli sırları açıklamada coşmuştu. Tam o sırada : «Yüce Tanrı'nın Rum halkı hakkında büyük inayeti vardır ve Siddik-ı Ekber'in duasıyla de bu halk bütün üm-letin en merhamete lâyık olanıdır. En iyi ülke de Rum ülkesi-dir. Fakat bu diyarın insanları, Mülk sahibinin (Cenab-ı Hakk'ın) aşk âleminde ve derûnî zevkten çok habersizler. Müsebbibi'l-esbab (Allah) (şanı aziz olsun ve saltanatı yücelsin) hoş bir lu-tufta bulundu, sebepsizlik âleminde bir sebep yaratarak bizi Ho-rasan ülkesinden Rum vilâyetine çekip getirdi. Haleflerimize de bu temiz toprakta konacak yer verdi ki ledünnî iksirimizden, on-ların bakır gibi olan vücutlarına saçalım da onlar tamamıyla kim-ya, irfan âleminin mahremi ve dünya âriflerinin hemdemi olsun-lar.» buyurdu.

Nitekim demiştir : Şiir :

Beni Horasan'dan çekip Rumlara içine getirdin ki onlarla haşır-neşir olup hoş bir mezhep vücuda getireyim.»

«Onların hiç bir surette doğru yola meyletmediklerini ve İlâhî sırlardan mahrum kaldıklarını görünce insanların tabiatı-na uygun düşen şiir ve sema yolu ile o mânâları onlara lâyık gör-dük. Çünkü Rum halkı, zevk ehli ve şirin sözlüdür. Meselâ bir ço-cuk hasta olur ve tabibin verdiği ilâçtan nefret edip mutlaka şer-bet isterse hâzık doktor ilâcı, bir şerbet testisine koymak sure-

29 A.g.e., II/48.

30 Mevlânâ, *Rubailer*, Terc. A. Gölpınarlı, İstanbul, 1982, 159.

«A Hâşimi yüzlü, Türk başlı, Deylemli saçlı, çene topağı Rum ülkesi halkının çene topağına benzeyen dost.»³⁸ gibi beyitleri onun bu yönünü dahi açıklamaktadır.

«Mevlânâ'nın zuhuru her tarafa yayılınca Buhara'nın ve Deşt'in bilginleri ve şeyhleri, ardı arası kesilmeden Rum'a geliyor, Hazret-i Mevlânâ'yı ziyarette bulunuyor ve mânâlar denizinden, inciler elde ediyorlardı. Derler ki bir gün Buhara ve Semerkand'den yirmi kişi gelip mürid oldu ve Konya'ya yerleşti»³⁹.

«Âşıkların aşkı ve şevki ile dünyanın her tarafı doldu. Aşağı ve yüksek tabakadan insanlar, kuvvetliler, zayıflar, fakihler, bilginler ve cahiller, müslümanlar ve kâfirler, her mezhepten kim-seler ve tarikatçılar hep Mevlânâ'ya yöneldiler»⁴⁰.

Böylece onun Anadolu'yu Türkleştirmedeki, aynı zamanda İslâmlaştırmadaki rolü, kanâatimizce tahmin edilenden fazla olmalıdır. *Menâkıbü'l-Ârifin*'de, muhtemelen onsekiz bin âleme de telmihen (nitekim Mevlânâ'nın Mesnevi'sinin, bizzat eliyle yazdığı ilk onsekiz beyti de aynı şekilde tefsir edilir) onsekiz bin kâfiri müslüman ettiği rivâyet edilmesi, mübalağalı görülse bile asırlardır bu yönde devam eden tesirler; bilhassa Anadolu haricindeki, Rodos, Girit, Balkanlar ve benzeri yerlerdeki Mevlevî tek-kelerinin ihtida vasıtası oldukları da dikkate alınırsa bu tesirin ehemmiyeti daha iyi tebarüz eder.

Mevlânâ :

«Aşkla her şey değişir. Aşk, Ermeniye bile Türk yapıverir»⁴¹ derken Türk ile aynı zamanda müslümanı ifade etmektedir. Nitekim daha sonraki yüzyıllarda Avrupa'da İslâm karşılığında Türk sözü de benimsenmiştir. «Osmanlılar zaten Fransa'da, Osmanlılar olarak değil de Türkler olarak tanınmaktaydılar. İslâm âleminin başında bulunmalarından dolayı da gündelik dilde, Türk kelimesinin kullanılması Müslüman kelimesi yerine tercih edilen bir eşanlamlı kelime olmuştur. Aynı şekilde, Osmanlı padişahı da

38 *Divan-ı Kebir*, IV/251.

39 *Âriflerin Menkabeleri*, I/290.

40 A.g.e., I/165.

41 *Divan-ı Kebir*, V/214.

«Büyük Türk» diye adlandırılmakta, «müslümanlığı kabul etmek» tabiri yerine de «Türk olmak» tabiri kullanılmaktadır.* Hatta bugün bile Balkanlarda, müslüman olan kişi için «Türk oldu» denilmektedir.

Nihayet günümüzde de Mevlânâ, doğudan, batıdan, dünyanın her tarafından nicelerini hidayete erdirmektedir. Bizce dikkat çeken tarafı, Mevlânâ vasıtasıyla müslüman olanlar, şahsî müşahedelerimize göre İranlı veya Arap olmamakta, daha çok Türkleşmektedirler.

Mevlânâ, Moğollardan, Türklerin aksine hoşlanmaz. Böyle olmasını da tabii görmek icab eder. «Devamlı Türk göçleriyle tamamen Türkleşen, Selçuklu Türkiyesi döneminde, 1192-1256 yılları arasında birliğini ve merkezileşmesini tamamlayan Anadolu, Avrupa ile Asya arasında en büyük mübadele yolu olmuştur. Bu sebepten dolayı, XIII. asırda memleketimiz çok zenginleşmiş, bütün yolları hanlarla ve kervansaraylarla süslenmiş, zengin ve mamur şehirler kurulmuş ve şehirlerimiz de her cinsten âbidelerle donatılmıştır. Bu servet ve refahın neticesi olarak memlekette ilim ve edebiyat hayatı canlanmış ve İslâm dünyasının her tarafından birçok âlimler ve dipler, Anadolu'ya geldiği gibi bizzat memleketimizde de mühim ilim ve edebiyat adamları yetişmiştir.

Moğol istilası, bütün İslâm dünyası gibi Anadolu için de bir felâket olmuştur. İstila bilhassa Anadolu'nun şark tarafında mühim tahribat yapmış, büyük ve mamur şehirlerden bir kısmını viraneye çevirmiş ve o havalideki halkın mahvına veya öteye beriye dağılmasına sebep olmuştur. Moğollar evvelâ Anadolu sultanlığını müstakil bırakarak yalnız kendilerine bir miktar vergi verir bir vaziyette tutmuşlarsa da sonraları siyasî müdahalelere başlamışlar ve ilk önce nüfuzları ve sonra da himayeleri altına alarak yavaş yavaş tâbi devlet haline getirmişler; bir taraftan Selçuklu şehzadelerini birbirlerine rakip çıkarıp memleketi aralarında taksim ederek, diğer taraftan devletin erkân ve ümerasını, kendilerine bağlı adamlardan seçerek devletimizi içinden çürütmeye çalıştıkları gibi, yavaş yavaş ordumuzu da inhilâl ettirip

* Louis Bazin, Fransız Türkolojisinin Tarihine Bir Bakış, M. Ü. Fen-Edebiyat Fak. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1988, 4/21.

dağıtarak yerine Moğol askeri ikame etmeğe başlamışlar ve nihayet sultanları azil ve tayin edecek bir durum elde etmişler ve daha sonra XIV. asrın başında saltanatı büsbütün ortadan kaldırmışlardır.

Bir taraftan Moğol işgali kuvvetlerinin halkımıza yaptıkları itisafklar (yolsuzluklar, haksızlıklar), diğer taraftan Moğolların Anadolu'ya getirdikleri ekserisi ıranlı olan yabancı memurların irtikâp ve ihtilasları, Anadolu'da sükun ve âsâyişi bozmuş, şehirlerdeki iktisadî ve ictimai âhengi altüst etmiş ve bu yüzden pek çok âlimler ve zenginler, Suriye'ye, ve Mısır'a hicret etmişlerdir. Bu istilanın verdiği ictimai sefalet, Anadolu'nun yalnız servet ve kültür bakımından inhitatına sebep olmamıştır; aynı zamanda ictimai teşekkül bakımından da çürümesine yol açmıştır. Fethin başlangıcından beri Anadolu'da teşekkül etmiş olan asılzâde sınıfı mahvolmuş, şehirlerdeki büyük aileler dağılmış, ordu inhilal etmiş ve bu suretle Anadolu'ya yeniden bir birlik verecek kuvvetler ortadan kalkmıştır»⁴².

Bir çok göçlere de sebep olduğu gibi babası Sultanü'l-Ulema Bahaüddin Vele'd'in de Belh'den Konya'ya gelmesinde Moğol istilasının da muhtemelen tesiri olmakla ayrıca Mevlânâ, asrını dolduran hayatıyla bilhassa Anadolu sultanlığının kemâl ve zevalini bizzat içinde yaşamakla devamlı olarak Moğolları tenkid etmiş, daha doğrusu Türkleşmeyen, müslümanlaşmayan Moğolları, çeşitli menfi sıfatlarla nitelendirmiştir :

«Şehir tezeğe tapanlarla doldu»⁴³ derken Moğollara telmihte bulunulmaktadır.

«Yaşlılara hürmet, Mustafa'nın sünnetlerindedir. Aşağılık kişilerin hükmettiği bu devirdeyse halk, yaşlıları iki yerde öne geçirir. Ya ateş gibi yemeğe buyur derler, yahut bakımsızlıktan yıkılacak dereceye gelen köprüde ileri sürerler.»⁴⁴ beyitlerinde de yine «Aşağılık kişiler» le Moğollar kastedilmiştir.

42 Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul, 1944, 5-6.

43 *Divan-ı Kebir*, V/181.

44 *Mesnevi*, VI/194-195.

«Tatar askerinin dünyaya saldığı Őu ateŐin dumanından nicesin nasılsın?»⁴⁵ beyti de onların, bütün İslâm âlemini yakıp yıktığını ifade etmektedir.

AŐađıdaki satırlarda da Moğolların mnafıklığına, herhalde müslümanları aldatmak veya onlara daha rahat hâkim olabilmek için müslüman göründüklerine, her dâvanın bir Őahidi ve delili olmak lâzım geldiğine, dedikleri gibi olmadıklarına, inandıkları gibi yaŐamadıklarına küçük bir fıkrayla dikkatimiz çekilmektedir :

«(Biri) : Tatarlar da kıyamete inanyorlar ve : «Elbette bir sorgu-sual günü olacak» diyorlar dedi. (Mevlânâ) buyurdu ki : Yalan söylüyorlar. Kendilerini müslümanlarla bir göstermek istiyorlar. Yani biz de biliyoruz ve inanyoruz demek istiyorlar. Devye : «Nereden geliyorsun?» diye sormuŐlar, «Hamamdan geliyorum!» karŐılıđını vermiş. «kenden belli!» demiŐler. Bunun için eğer onlar, kıyamet gününe inanyorlarsa bunun delili hani?»⁴⁶

Tatar dünyayı savaŐla yıkmıŐ, kırıp dökmüŐtür. O, yağmacıdır, apulcudur. İnsanı harap eden gam, keder gibidir :

«Tatar dünyayı savaŐla yıktı ama yıkık yerde senin definen olur. Ne diye gönlümüzü sıkalım, ne diye daralalım?»

Dünya kırıldı-döküldü, sen de gnl kırılmıŐların dostusun. Senin sarhoŐun, nereden utanacak bu eŐit kırılmadan, dökülmeden?»⁴⁷

«Tatara benzeyen gamın, kızar da yağmaya-apula baŐlarsa, ben tıpkı otağ gibi aşkla, sabırla kemerimi kuŐanmıŐım, ayak direr dururum»⁴⁸.

«(Biri) dedi ki : Moğollar ilkönce buraya gelince ırcıplaktılar. Binek hayvanları kzd. Silâhları odundandı. Şimdi haŐmet ve azamet sahibi oldular, karınları doydu. En güzel Arap

45 *Divan*, VI/438.

46 Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, Terc. Meliha lker Tarıkahya (Anbarcıoğlu), İstanbul, 1954, 97-98.

47 *Divan-ı Kebir*, III/229.

48 A.g.e., III/259-260.

atları ve en iyi silâhlar onların elinde bulunuyor. (Mevlânâ) buyurdu ki : Onların gönülleri kırık ve kuvvetleri yokken, Tanrı yalvarmalarını kabul ve onlara yardım etti. Şimdi ise bu kadar muhteşem ve kuvvetli oldukları şu anda halkın (fakirliği), zayıflığı vasıtasıyla yüce Tanrı onları yok edecektir»⁴⁹.

«Adalet, bir şeyi yerli yerine koymaktır.»⁵⁰ veya «Adalet, bir zalimin şerrini, bir mazlumdan gidermektir. İhsan, müstehak bir mahrumun elini tutmaktır.»⁵¹ diyen Mevlânâ, bir mektubundaki «Bununla beraber bu duacı hakkındaki yardımınız, padişahlığınız duyulduğundan duacınızı, şefaathçi yapıyorlar»⁵² satırlarından da anlaşılacağı üzere daha çok o, halkın isteği ve hakkın, adaletin tahakkuku için bazı idarecilere ve devlet ricaline ilgi göstermekte, zaman zaman onlara bu mahiyette mektuplar yazmaktadır.

Bir bakıma irşad ve tebliğ görevi yönünden sistemli ve yerinde olmak şartıyla herkese karşı büyük bir müsamaha gösteren Mevlânâ'nın Moğol idarecilerine de ilgi göstermesini daha doğrusu, onların Mevlânâ'ya olan alâka, sevgi ve bağlılığını müsbet karşılamaşını tabii telakkî etmek icab eder. O :

«Halk, Tatar (Moğol)dan kaçıyor, bizse Tatar'ı yaratana tapı kılalım.

Kaçmak için yüklerini, develere yüklediler. Bizim yükümüz yok ki, biz ne yapalım?

Halk kopup kaçıyor. Biz de dama çıkalım da halkın develerini sayalım bari!»⁵³ derken onlardan korkmadığını dile getirmektedir. Ayrıca daha önce de zikrettiğimiz gibi Mevlânâ'nın, oğlu Sultan Veled'e hitaben :

«Senin düşmanını sevmeni, düşmanının da seni sevmesini istersen, kırk gün onun hayrını ve iyiliğini söyle. O düşman senin dostun olur. Çünkü gönülden dile yol olduğu gibi dilden de gö-

49 *Fihî Mâfih*, 96-97.

50 *Mevlânâ, Mektuplar*, terc. A. Gölpınarlı, İstanbul, 1963, 78.

51 A.g.e., 67.

52 *Mektublar*, a.g.e., 173.

53 *Divan-ı Kebir*, V/159.

nüle yol vardır.»⁵⁴ şeklinde nasihatı, onun, yer yer işaret ettiğimiz umumî tutumunu da izah etmektedir. Bu itibarla Mevlânâ'nın, hatta oğlu Sultan Veled'in, Moğol idarecilerine karşı sadece sempaticileri olduğunu söylemek yanlışdır. Ancak mevcut ilgiyi, onların haksızlıklarını, halka zararlarını, zulümlerini engellemek veya asgarî hadde indirmek mânâsında değerlendirmek, dolayısıyla bu hususu bir hizmet olarak da kabul etmek mümkündür. Ayrıca bu nevi bir davranışla bir kısım Moğolların da müslüman oldukları, Türkleştikleri unutulmamalıdır.

Mevlânâ'nın, çevresini Türkleştirmesi derken, bu ifadeden aynı zamanda İslâmlaştırması mânâsına mefhum olarak yer yer Türk ile müslüman müsaviliğine daha önce temas etmiştik. Başka bir cihetten de Türk ile İslâm münasebeti dikkat çekicidir. Nitekim: «Güney Rusya yolu ile Avrupa'ya akın eden Türk kabileleri Hıristiyan olmuşlar, İran üzerinden Ön Asya'ya gelenler ise İslâmiyeti kabul etmişlerdir. Fakat bir kaynaktan çıkıp iki ayrı istikamette seyreden bu kolların tâlii, birbirine tamamiyle zıt neticelere bağlanmıştır. Garbdekiler, bilhassa Fırank kralı Büyük Karl'dan itibaren her şeyi hıristiyanlık zaviyesinden görmeye başlayan Avrupa câmiasında süratle eriyip kaybolurken, Yakın Şarka göç edenler bilâkis İslâmiyetin, sırasıyla, taraftarı, müdafii, kurtarıcısı ve bayraktarı oldular. Görünüşe göre Türkler, müslümanlıkta daha müsait bir gelişme imkânına ermiş bulunuyorlar...

Dünyevî hâkimiyetle kültürel himayenin paralel olarak inkişaf ettirilmesi sayesinde ki İslâmlık tekrar canlanmış, yeni kıt'alarda bütün beşerî faaliyetin mihrak noktası haline gelerek milletlerin hayatında idare edici mevkie yükselmiştir. Türkler bu andan itibaren artık müslümanlığın ayrılmaz bir üyesi olmuşlar, ondan aldıkları kuvvet sayesinde... daima muvaffak ve muzaffer olmuşlardır»⁵⁵.

Bununla beraber her zaman olduğu gibi Türkler, Selçuklular ve Osmanlılar, müslüman olmayanlara, bilhassa hıristiyanlara

54 *Âriflerin Menkıbeleri*, I/310.

55 İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul, 1953, Önsöz/VI-VII.

karşı İslâm dininin önde gelen ve aslı hususiyeti olan hoşgörüyü hiç değiştirmeden uygulamış... Ve herkes şahsî inançlarında alabildiğine hür kalmıştır⁵⁶.

Selçukluların Sünnî akîdeyi uygulamalarına rağmen, halk içinde dinî idareye ve bazı dinî kurallara karşı muhtelif bâtını zümreler ve hareketli bir tasavvufî kültür ve hayat mevcut olmakla gerek inanç gerekse tesir halkasını genişletmek gibi usûl cihetinden Mevlânâ'nın, İslâm ve Sünnî akîdenin sınırlarını zorladığını düşünmek tamamen yanlıştır. Onun gayesi, kâfiri, hatta mü'mini, herkesi Hakk'a davettir. Halle, tavırla, sözle, nasihatla insanlara faydalı olmak, kalbe tesir etmek, kötü ahlâkı güzelleştirmek; kimseyi kırmadan gönüller almaya çalışmaktır. Bizzat şiire merakından değil çevresine tesir edebilmek için şiir söylemiştir. Yolu, Kur'an yolundan, Peygamber sünnetinden başka değildir :

«Birgün Mevlânâ hazretlerinden, «Yolunuz nedir?» diye sordular. O da : «De ki : İşte benim yolum, ben (insanları) Allah yoluna çağırıyorum. Ben de, bana katılıp uyanlar da basîret üzereyiz (hakikat ışığını apaçık görüyoruz)⁵⁷ dedi»⁵⁸.

«Tanrı'dan baş çektin-gittin amma bir yol bulabildin mi hiç? Yola gel sersemce kaybolup gitme»⁵⁹.

«Lokmaya, paraya-pula düşeceğine Tanrı'ya düşseydin, onu arasaydın, mezarda, bir hendek kıyısında oturmuş görmezdin kendini.»⁶⁰ gibi sözlerle herkesi Hakk'a, İslâma, sulha davet eden, birleştirici, uzlaştırıcı vasıfları ile çevresini irşad eden Mevlânâ, diğer bir ifadeyle Anadolu'yu İslâmlaştırmadaki rolünü bilerek ve üstlendiği vazifenin ehemmiyetini idrak etmiş olarak :

«Hakk'ın rahmetine mazhar olmuşlar, kurtulmuşlar (dır). Fakat lânetine uğramışlar, tedaviye muhtaç hastalardır.»

56 Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Terc. Yıldız Moran, İstanbul, 1979, 60.

57 *Kur'an-ı Kerim*, XII/108. Terc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1934, 355.

58 *Âriflerin Menkıbeleri*, I/175.

59 *Dîvan-ı Kebir*, IV/358.

60 A.g.e., III/203.

İşte biz, bu lânetlikleri rahmetlik yapmak için dünyaya geldik»⁶¹.

«Güneş gibi herkese can vermeye, böylesine bir işte bulunmaya gelmişiz.

Gamlılara eş-dost olalım, toprağa döşenenleri, gül gülistan haline getirelim. Bunun için gelmişiz biz.

Dünyanın bedenine, can nedir, gösterelim; gözleri aydın edelim diye gelmişiz.

Altın gibi, bir kaç kişinin öz malı değiliz biz. Deniz gibiyiz, maden gibiyiz; herkesin malıyız, herkesin mülkü.

Yeryüzü gibi yağma yurdu değiliz. Gökyüzü gibi eminiz, hoşuz biz.

Hıristiyan gibi korkup duranlara, iman gibi aman vermeye gelmişiz biz.

Kendine gel, sus; bunlardan da üstünüz; söze dile sığmayız biz»⁶².

«Biz ayırmak için değil birleştirmek için geldik» derken o, devamlı olarak birliğe, bilhassa gönül birliğine çağırır :

«Beri gel beri, daha da beri. Niceye bir şu yol vuruculuk? Madem ki sen, bensin, ben de senim, niceye bir şu senlik, benlik?

Tanrı ışığıyız, Tanrı sırcası. Kendi kendimizle bunca savaşıyoruz, bunca inatlaşmamız da ne? Aydınlık, aydınlıktan ne diye kaçır böyle?

Hepimiz de tek bir olgun kişiyiz; fakat neden böylesine şaşırıyız ki? Neden zengin yoksulları böyle hor görür ki?

Sağ el, ne diye kendi solunu hor görür ki? Her ikisi de madem ki senin elin; uğurlu ne demek, uğursuz ne demek?

Biz hepimiz aynı mayadanız. Aklımız da bir, başımız da. Fakat şu beli bükülmüş göğün altında iki görür olmuş-kalmışız.

61 *Âriflerin Menkıbeleri*, I/192.

62 *Divan-ı Kebir*, V/161.

Şu beşten altıdan pılını-pırtını çek birlik bucağına. Niceye dek usûl boylu birlik ağacının yalnız sözünü edip duracaksın?

Hadi şu benlikten geç, herkesle karış, kaynaş. Kendinde kaldıkça bir habbesin, bir zerresin ancak, fakat herkesle birleştin, kaynaştın mı ummansın, madensin.....

Dünyada nice diller var, fakat hepsi de anlam bakımından bir. Kapları kırıp döktün mü su, bir olur gider.

Birliğe erer de gönülden sözü, sürer çıkarırsan can, her görüş sahibine haber gönderir, meramını anlatır»⁶³.

«Aynı dili konuşmak dostluğa vesiledir. Aynı dili bilmeyince nasıl arkadaş olunur?

Hintli ve Türk, aynı dili bilip dost olan çoktur. Aynı lisanı bilmeyen iki Türk de sanki yabancı gibidir. Bilhassa gönül dili olursa, gönüldaşlık dildaşlıktan iyidir»⁶⁴.

Yer yer Mevlânâ'nın eserleri, bilhassa Mesnevî'si tefsir özellikleri de taşır denilir ki bir bakıma bu görüş doğrudur⁶⁵.

Mesnevî, mânâ ehli için hidayete vesiledir⁶⁶. «Mesnevî vahdet dükkânıdır. Orada Bir'den başka ne görürsen puttur»⁶⁷. Veya:

«Ben yaşadıkça Kur'an'ın kölesiyim;
Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım.
Kim, sözlerimden bundan başka bir söz naklederse,
Ben ondan da o sözden de bîzarım»⁶⁸.

63 *Divan-ı Kebir*, IV/423.

64 Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-yi Şerif Ash ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahîfî Tercümesi*, Haz. Âmil Çelebioğlu, İstanbul, 1967, I/49. Ayrıca dil birliği için bkz. Âmil Çelebioğlu, XIII-XV (ilk yarım). Yüzyıl Mesnevîlerinde Mevlânâ Tesiri, *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci* (III. Uluslararası Mevlânâ Semineri), Ankara, 1978, 111-113.

65 Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Risale*, Terc. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1977, 75.

66 *Mesnevîyi Şerif*, a.g.e., III (6)/25.

67 *Mesnevî*, Veled İzbudak Terc., VI/123.

68 *Rubâiler*, 152.

yahut :

«Sevgili dediğin Bir Hak'tır, bir de Tanrı'nın, «Sen benimsin, ben senin» dediği (Hz. Peygamber)»⁶⁹ diyen hal sahibi talihlilerden olan Mevlânâ'da, her türlü sevginin aslı kaynağı, Allah ve Resulünün sevgisidir. Bu itibarla sağlığında, ve eserlerinde herkesi doğru yola, kâfiri hidayete, mü'mini daha da mü'min olmaya davet eden Hz. Peygamberin «Din nasihattır»⁷⁰ düsturuna uyan ve bunda da başarılı olan Mevlânâ'nın esas kaynağının Kur'an-ı kerim ve hadis-i şerifler oluşu tabiidir.

Mevlânâ bazan :

«Dinlerinizi sağlamlaştırmaya bakın. Ahidlerinizi araştırın. İmanlarınıza, yeminlerinize âşık olun, belki uzlaşsın bizimle»⁷¹

«Rabbim aç gönüllerimizi; Rabbim, göster dolunayımızı. Tapmayın uydurduğunuz yalancı Rablara»⁷².

«Yahudiler gibi korkak, töhmet altında yaşamaktasın. O halde Yahudiler gibi sarıgının üstüne samurdan bir sarı bağ bağla da Yahudiliğin belli olsun. Yahut da Yahudilikten tövbe et, gözünün açılması için düşüncelerinin gözüne Mustafa'nın ayağının bastığı topraktan al da sürme gibi çek»⁷³.

«Ne diye aklın başında ey kardeş? Şarapla dolu denizi gör. A kâfir, müslüman ol; ne de tatlıdır kendinden geçiş»⁷⁴.

«Müslümanlıktan başka, gönülde hünerlere, bilgilere ait ne varsa hepsi de eğretidir. Müslümanlıksa gönüldeki hakıktır ve maksat da odur.»⁷⁵ gibi sözlerle dini sağlamlaştırmayı, ahde vefayı, uydurma, yalancı şeyleri Tanrılaştırmamayı öğütlerken muhatabını, doğrudan doğruya, açıkça İslâma, müslüman olmaya davet etmektedir. Bazan da «Biz», «Dergâhımız» ve benzeri söz-

69 *Mesnevî*, III/378.

70 Âmil Çelebioğlu, Mevlânâ'dan Öğütler, III. Millî Mevlânâ Kongresi 12-14 Aralık 1988, Konya, 1989, 131-148.

71 *Divan-ı Kebîr*, I/197.

72 A.g.e., I/102.

73 A.g.e., I/89.

74 A.g.e., VI/191.

75 Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'a*, Terc. Abdülbâkî Gölpınarlı, Konya, 1965, 20.

lerle İslâmı kasetmekte, «Bize gel» davetiyle «İslâma gel» demektedir. Nitekim dikkat edilirse :

Yine gel, yine gel, her ne isen yine gel,
Eğer kâfir, ateşperest ve putperest isen de yine gel!
Bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir,
Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel!⁷⁶

meşhur rubâisinde : «Bizim dergâhımız»dan maksat İslâm olup âyetle de sarîh olduğu üzere Allah'ın rahmetinden ümit kesilmez. Ayrıca ikinci mısradaki sadece küfür ehline, kâfir, ateşperest ve putpereste işaret edilmiş olmakla Mevlânâ bunları, küfürden kurtarmaya dergâhına yani İslâma davet etmektedir ki bu tavır, onun, umumî tebliğ ve irşad usûlüne de uygun düşmektedir. Bu rubâî dolayısıyla dikkatlerden kaçan bir husus da vaktiyle Dr. Erkan Türkmen'in de temas ettiği üzere, «bâz âmeden» fiili, terketmek, feragat etmek, vaz geçmek ve mecazen tövbe etmek mânâlarındadır. Bu fiilin emir şekli, «bâz â(y)» olup bu kelime, «yine gel» karşılığında olduğu gibi «terket, vaz geç, tövbe et» mânâlarına da gelir. «Tövbeyle gel, tövbeyle gel» ve benzeri hitaplarla bir çok Türkçe ilahilerde de karşılaşmak mümkündür. Nihayet Türkçedeki «vaz geçmek» fiilinin mazisi çok eski değildir. Bunun daha eski kullanılışı «vaz gelmek» olup aynen «bâz âmeden» karşılığındadır. Birinci kelimedeki «b» dudak harfi, bir diğer yarı dudak harfi «v»ye değişmekle Farsça «baz», Türkçe «vaz» olmuştur. Bu itibarla yukarıdaki rubâî, eksik tercüme edilmiş olmakta, asıl mahiyetinden bizce yanlış olarak farklı anlaşılmaktadır.

Mevlânâ bazan, müslümanı da tekrar müslüman olmaya çağırır :

«A pervaneler, a pervaneler, çekinmeyin, çekinmeyin. A müslümanlar, a müslümanlar, müslüman olun, müslüman olun»⁷⁷ derken kelebek nasıl ışık veya ateş etrafında döner ve yanarsa hakîkî müslüman da aşk ateşiyle yanabilmeli, yani âşık olmalıdır. Zira âşık, mâsivâdan (Hak'tan, sevgiliden gayri her şeyden) kurtulmuştur, kusursuzdur. Bu bakımdan Mevlânâ, âşık ile, mü-

76 *Rubâiler*, 23.

77 *Divan*, VI/166.

kemmel insan ile hakîkî müslümanın müsaviliğini îma etmektedir. Ona göre îman, aşktır⁷⁸. Herhalde o günki, belki de her devirdeki şartlarda insanları birliğe, huzura, iyiliğe ve güzelliğe davette en müessir vasıta sevgi ve ümit olmalıdır ki Mevlânâ da bundan faydalanmıştır :

«Sevgi, bir teviye içten hizmet edip durmadır zaten. Dünyada sevgiden başka hiç bir hizmet, bir teviye sürüp gitmez»⁷⁹. Sevginin sarayı gönüldür. Tevhid ve aşk sırrının mekânı da gönüldür. Gönüller avcısı Mevlânâ'nın gönüle, kalbe hitabı, aşka, îmana, İslâma davetidir. Gönülü olmayan kişi mahrumdur :

«Kim bu gönül penceresinden gafil olursa zamanenin en üstün bilgini bile olsa nafîle kördür, ahmağın biridir o»⁸⁰.

Bu itibarla Allah'ın sevgilisi Hz. Muhammed (s.a.), aşk madenidir :

«Şanında sen olmasaydın gökleri yaratmazdım denen ne dedi bak; Ahmed-i Muhtar, aşk madenidir»⁸¹.

Aşk, dolayısıyla îman, Âb-ı hayat, ebedî diriliktir. Küfür ise zulmet (karanlık) ve ölümdür :

«Aşk, Âb-ı hayattır, seni ölümden kurtarır. Kendini aşka atana ne mutlu»⁸².

«Âb-ı hayata benzeyen îman da kara toprağa benzeyen küfür de her ikisi de senin ateşine karşı çer-çöptür sanki»⁸³.

Ezan bile bir aşk salâsıdır, davetidir :

«A âşık, şeriat sahibi Ahmed'in hırkasını al da her an Bilal'in canından aşk salâsını duy»⁸⁴.

Netice olarak âşık, aşka, mâşûkaya iktida eden, uyan ve bağlanandır. Müslüman da Hakk'a, Resulullah'a yani sevgiliye teslim ve tabi olan ve ihtida eden (hidayete eren), doğru yolu bu-

78 *Divan-ı Kebir*, V/330.

79 A.g.e., III/397.

80 A.g.e., II/323.

81 A.g.e., V/145.

82 A.g.e., II/38.

83 A.g.e., II/69.

84 A.g.e., III/236.

landır. Daha önce de işaret ettiğimiz üzere Mevlânâ'ya göre âşık ile mü'min aynıdır. Her ikisi de kusursuz olmak durumundadır. Kendinden kurtulan, benliğinden, kibrinden, mâsivâdan geçen, sadece sevgiyle dolan zaten nâkıs ve kusurlu olamaz. Onun için Mevlânâ'nın devamlı olarak aşka, âşıklığa daveti, aynı zaman da tevhide, İslâma, iyi insan olmaya çağrısıdır. Devrinden günümüze kadar onun Türkleştirmede, İslâmlaştırmada, birleştirmedeki başarısının sırrı bu noktadadır.

Mevlânâ'nın müslüman ettikleri veya onun tesirinde kalarak İslâmı kabul edenlerle ilgili bir kaç hikâyeye ve ölümüyle alâkalı bir tasvirle sözlerimize son vermek istiyoruz.

«Bir gün Mevlânâ mübarek medresesinde oturmuştu. Birden bire Yahudî hahamlarından ve Hıristiyan papazlarından bir grup gelerek, tam bir samîmiyetle baş koyduktan sonra, Tanrı'nın bu zayıf ümmeti hakkında Kur'an'da vârid olan şer'î tekliflerin hikmetini, emr ve nehiylerin sırrını anlamak ve bu hükümlerden maksadın ne olduğunu bilmek için soruda bulundular. Mevlânâ, bunlara inci gibi sözlerle şöyle cevap verdi : Tanrı, îmanı şirkten, namazı kibirden temizlemek; zekâtı, rızka sebep olmak, orucu, halkın ihlâsını denemek; haccı, dîni kuvvetlendirmek; cihadı, İslâm dînini yükseltmek; emr-i marufu, âlemin, emrolunan şeylerinin elde edilmesine sebep olması; kötü şeylerden nehyi, sefihlere mâni olmak; akrabalığı gözetmeyi, onların adedini çoğaltmak; kısası, kan dökülmesini önlemek; cezaları, haram olan şeyleri halkın gözünde büyütme; şarap yasağını, akli korumak; hırsızlıktan çekinmeği, iffeti nimetlendirmek; zina terkinini, nesebi temiz tutmak ve livata terkinini, nesli üretmek; şehadeti, inkâr edenlere karşı koymak; lezzetlerin terkinini, doğruluğu şerefleştirmek; selâmı, korkulardan emin kılmak; eminliği, ümmetin işlerini düzene koymak; tâati, imamlığa saygı göstermek için kullarına farz kılmıştır. Bu mânâları o kadar güzel bir tarzda anlattı ki, hep birden bellerindeki zünnarları koparıp atarak îman getirdiler ve müslümanlar sırasına geçtiler ve candan mürid oldular. Naklettiklerine göre bu hazretin (Mevlânâ'nın) zuhurundan ölümüne kadar onsekiz bin kâfir, îman getirerek müslüman ve mürid olmuştur ve hâlâ da olmaktadır»⁸⁵.

85 *Âriflerin Menkıbeleri*, II/73-74.

«Birgün Mevlânâ hazretleri, ulu arkadaşlarla birlikte Meram mescidinden şehre dönüyordu. Birdenbire ihtiyar bir rahip karşlarına çıkıp önlerinde baş koymaya başladı. Mevlânâ ona : «Sen mi yaşlısın, sakalın mı?» diye sordu. Rahip : «Ben, sakalımdan yirmi yıl daha büyüğüm, o daha sonra çıktı» dedi. Bunun üzerine Mevlânâ : «Ey zavallı! O, senden daha sonra çıktığı halde erişti ve kemâle erdi. Sen evvelce nasıl idiysen şimdi de siyahlık, perişanlık ve hamlık içinde yüzüyorsun. Eğer değişmez ve olgunlaşmazsan yazıklar olsun sana!» buyurdu. Zavallı rahip, hemen zünnarını kopardı ve iman getirerek inançlı müslümanlardan oldu»⁸⁶.

«Rahip ve papazlardan bir grup Mevlânâ' hazretlerine rastladılar. Daha uzaktan dostlar, onları görünce onlardan tiksineyerek : «Ne kadar gönülleri kara ve nâhoş insanlardır» dediler. Mevlânâ : «Bütün dünyada onlardan daha cömert insan yoktur. Çünkü onlar, hem bu dünyada İslâm dinini, temizliği ve türlü ibadetleri bize vermişler; hem de öteki dünyada ebedî cennetten, huriyelerden, köşklerden ve temiz cennet şarabından, bağışlayıcı Tanrı'nın yüzünden (cemâlinden) mahrum edilmişlerdir. Çünkü «Tanrı dünya ve âhireti kâfirlere haram etmiştir»⁸⁷. Bu kadar nankörlüğü, karanlıkları ve cehennem azaplarını onlar yüklenmişler. Tanrı'nın inayet güneşi, birdenbire onların üzerinde parladıkça, onlar derhal nurlanacak, yüzleri ak olacaktır» buyurdu. Şiir :

«Yüz yıllık kâfir, eğer seni görse secde eder ve çabucak müslüman olur.

Daha yakına geldikleri vakit rahipler ve papazlar baş koydular. Mevlânâ hazretleri ile meşgul olup tam bir doğrulukla iman getirerek müslüman oldular. «Onların kötü şeylerini iyi şeylere tebdil eder»⁸⁸. Hüdâvendigâr, dostlara dönerek : Şiir :

Yüce Tanrı, kendisine gizli lûtufta sahibi demeleri için zehrin içine tiryaki gizledi, buyurdu. Yüce Tanrı, siyahlığı beyazlıkta gizliyor, beyazlığa da siyahlıkta yer veriyor»⁸⁹.

86 A.g.e., I/198.

87 *Kur'an-ı Kerim*, VII/50.

88 *Kur'an-ı Kerim*, XXV/70.

89 *Âriflerin Menkıbeleri*, I/198-199.

«Kostantınıye ülkesinde bilgin bir rahip vardı. Mevlânâ'nın ilmîni, yumuşaklığını ve alçak gönüllülüğünü işitmiş, ona âşık olmuştu. Mevlânâ'yı görmek üzere Konya'ya geldi. Şehrin rahipleri onu karşılayıp i'zazda bulundular. Bu doğru rahip, o hazretin ziyaretini rica etti. Tesadüfen yolda karşılaştılar. Rahip üç defa Hüdâvendigâra secde etti. Secdeden başını kaldırıncı Mevlânâ'nın da secdede olduğunu görüyordu. Derler ki Mevlânâ hazretleri, rahibin önünde otuzüç defa baş koydu. Rahip feryad edip elbiselerini yırttı ve «Ey dînin sultanı, bu ne alçak gönüllülük ve kendini hor görmektir?» dedi. Mevlânâ : «Ne mutlu o kimseye ki Tanrı onu malla, güzellikle, şerefle ve saltanatla rızıklandırdı ve o da bu malı ile cömertlik yaptı. «Güzelliği ile iffet sahibi, şerefi ile alçak gönüllü ve saltanatı ile de adalet sahibi oldu» hadisini buyuran bizim sultanımızdır. Tanrı kullarına nasıl alçak gönüllülük göstermiyeyim ve niçin kendi küçüklüğümü belirtmiyeyim. Eğer bunu yapmazsam, neye ve kime yararım?» dedi.

Şiir :

(Hak) yolunun güneşi olan ve nefsinı zelil eden kimseye ne mutlu dedi.

Onun kulluğu sultanlıktan iyidir, çünkü ben, daha hayırlıyım sözü, şeytanın ağzından çıkmış bir sözdür.

Bunun üzerine zavallı rahip, derhal arkadaşlarıyla birlikte iman getirerek mürid oldu ve fereci giydi. Mevlânâ hazretleri, mübarek medresesine geldiği vakit, Sultan Veled hazretlerine ve arkadaşlara : «Bahaeddin, bugün zavallı bir rahip bizim miskinliğimizi (tevazuumuzu) elimizden kapmaya niyet etti. Fakat Cenab-ı Hakk'a hamdolsun, O'nun uygulaması ve Peygamber efendimizin yardımı ile biz bu miskinlik ve küçüklükte ona galip geldik. Çünkü o tevazu, küçüklük ve miskinlik müslümanlara, hazret-i Mustafa (s.a)den miras kalmıştır. Öyle bir devletin nisabı, yalnız onun ümmetinin miskinlerinin nasibidir» buyurdu»⁹⁰.

«Bir gün Mevlânâ hazretleri birkaç dostla birlikte Atpazarı kapısından çıkmış, Sultanü'l-Ulema Bahaeddin Veled'in (Allah ondan razı olsun) mezarını ziyarete gidiyordu. Sayısız insanların

bir şahsın etrafında toplandıklarını gördüler. Bu kalabalık içinden birkaç genç ileri koştu ve : «Allah aşkına, birini idam ediyorlar. Mevlânâ hazretleri şefaata etsin. O, taptaze genç bir Rumdur» diye feryad etti. Mevlânâ : «O ne yapmıştır?» diye sordu. Onlar : «Birini öldürmüştür, kısas yapıyorlar» dediler. Bunun üzerine Mevlânâ ilerledi. Bütün celladlar ve şahne (polis)ler baş koyup uzakta durdular. Mevlânâ mübarek ferecesinin eteğini idam edilecek adamın üzerine örttü. Şehrin şahnesi, İslâm sultanına durumu arz etti. Sultan : «Mevlânâ hâkimdir, bir şehri istese ve bütün bir şehre şefaata etse buna nâil olur. Hepsini ona feda olsun. Bir Rum da nedir ki...» dedi. Arkadaşlar, Mevlânâ'nın kurtardığı bu Rum'u alıp hamama götürdüler. Hamamdan çıkartıp medreseye getirdiler. Nihayet Mevlânâ'nın elinde iman getirip müslüman oldu. Hemen o anda onu sünnet ettiler ve büyük bir sema yaptılar. Mevlânâ hazretleri : «Adın nedir?» diye sordu. O da : «Siryanus», dedi. Mevlânâ : «O halde bugünden sonra Alâeddin Siryanus deyiniz», buyurdu. Nihayet o hazretin hayat veren inayet nazarının bereketi sayesinde Alâeddin Siryanus o dereceye geldi ki ulu şeyhler ve hayırlı bilginler onun ilerlemesine ve marifetleri anlatmasına şaşılar. Onun lâtifelerinden hayrette kaldılar»⁹¹.

Netice ve son söz olarak kanâatimizce Mevlânâ'nın Türkleştirme yani İslâmlaştırmadaki rolü ve tesirinin, bir velî olarak yaşayabilme sırrının, sevginin, birlik ve beraberliğin zaferinin en güzel ve en veciz ifadesini cenazesine ilgili müteakıp satırlarda bulmak mümkündür :

«...Sonra cenazeyi dışarı çıkardılar. Büyük küçük bütün insanlar başlarını açmışlardı. Kadınlar ve çocuklar da orada idiler. Büyük kıyamete benzer bir kıyamet koptu. Herkes ağlıyordu. Erkekler çıplaktılar, feryad ederek, elbiselerini yırtarak gidiyorlardı. Hıristiyanlardan, Yahudilerden, Araplardan, Türklerden vs. den bütün milletler, bütün din ve devlet sahipleri hazır bulunuyorlardı. Her biri, kendi âdetleri vechile kitapları ellerinde önden gidiyorlar, Zebur'dan, Tevrat'tan, İncil'den âyetler okuyor ve hepsi de feryad ediyordu. Müslümanlar, sopa ve kılıçla bunları sava-

91 A.g.e., I/293-294.

mıyorlardı. Zira bu cemaat hiç çekinmiyordu. Büyük bir karışıklık oldu. Bu haber büyük sultana, Sahibe ve Pervane'ye erişti. Bunun üzerine onlar da papaz ve kiliselerin büyüklerini çağırıp onlara : «Bu olayın sizinle ne ilgisi vardır? Bu din padişahı, bizim başbuğumuz, imamımız ve rehberimizdir», dediler. Onlar da : «Biz, Musa'nın, İsa'nın ve bütün peygamberlerin gerçeklerini, onun açık sözlerinden anladık ve kendi kitaplarımızda okuduğumuz olgun peygamberlerin tabiat ve hareketlerini onda gördük. Siz müslümanlar, Mevlânâ'yı nasıl devrinin Muhammed'i olarak tanıyorsanız, biz de onu, zamanın Musa'sı ve İsa'sı olarak biliyoruz. Siz nasıl onun muhibbi iseniz, biz de bin şu kadar misli daha çok onun kulu ve müridiyiz. Nitekim kendisi buyurmuştur :

Yetmişiki millet sırrını bizden dinler. Biz, bir perdeden yüzlerce ses çıkaran bir neyiz.

Mevlânâ hazretlerinin zatı, insanlar üzerinde parlayan ve onlara inayette bulunan hakikatlar güneşidir. Güneşi, bütün dünya sever. Bütün evler onun nuruyla aydınlanır» dediler. Bir Rum keşişi de : «Mevlânâ ekmeğ gibidir. Hiç kimse ekmeğe ihtiyaç duymamazlık edemez. Ekmekten kaçan hiçbir aç gördünüz mü? Siz, onun kim olduğunu nereden bileceksiniz?» dedi. Bunun üzerine büyükler, susup hiçbir şey söylemediler. Bir taraftan da tatlı sesli hafızlar vecd ile âyetler okuyorlar, tatlı nefesli Kur'an okuyanların sesleri, dertli ve acı feryadları göklere yükseliyordu. Güzel sesli müezzinler, halka, kıyamet yerine, bu kıyametin koptuğunu salâ vererek bildiriyorlardı. Yirmi bölük gûyende de Mevlânâ'nın ölümünden önce söylemiş olduğu mersiyeleri okuyordu. Nekkarecilerin naraları, zurna ve beşaret, nefir vs. sesleri «İsrafil'in Sûrunun çalındığı zamanda..»⁹² âyetinde olduğu gibi kıyametler koparıyordu. Güneş doğarken mübarek medreseden tabutu alıp yola çıktılar. Tabut, yolda altı defa parçalandı. Her defasında başka bir tabut yaptılar. Nurlu türbesinin bulunduğu mezarlığa geldikleri vakit, karanlık basmış, gece olmuştu»⁹³.

92 *Kur'an-ı Kerim*, LXXIV/8.

93 *Âriflerin Menkıbeleri*, II/60-61. Ayrıca bkz. *Risâle*, 113 vd.